

üzerinde yer alan mektep kare planlı olup kubbeyle örtülüdür. Merdivenle ulaşılan yapının batı yönünde revaklı bir bölüm vardır. Bir mermer sütuna dayalı iki kemerle dışarı açılan bu revakın üzeri iki aynalı tonozla örtülüdür. Bir sıra taş, iki sıra tuğla ile inşa edilen yapıda zengin kalem işi süslemeler görülmektedir. Yapının kuzey ve doğu cepheleri penceresiz olup içte ocak ve dolap nişleri yer almıştır. Güneyde mihrap nişi ile altta iki, üstte bir, batıda ise revaka açılan bir pencere ve kapı bulunmaktadır. Yapının güney cephesinde üç adet de kuş evi vardır. Arasta içinden ulaşılabilen bodrum katının ayrıca dışa açılan bir kapısı daha bulunmaktadır. Edirne Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği tarafından kullanılan mektebin alt katı kahvehane olarak hizmet vermektedir.

Evlîya Çelebi'ye göre Kavaflar Çarşısı olduğu belirtilen arasta camiye gelir sağlamak amacıyla yaptırılmıştır. Cami dış avlusunun batı duvarı önünde, kuzey-güney doğrultuda yer alan ana kolla buna dik bir kısa koldan oluşan yapı 255 m. uzunluğunda olup 124 adet dükkândan meydana gelmektedir. Taş-tuğla almaşık örgülü yapıda kemerli tonozlarla örtülü sokağın iki tarafında sıralanan dükkânlar kare planlı olup beşik tonozlarla örtülüdür. Dükkânların dışa açılan pencereleri yoktur. Tonoz örtünün eteklerindeki pencerelerle arasta sokağı aydınlanmaktadır. Arastanın kuzey, güney ve batı yönlerinde dışa açılan birer kapısı bulunmaktadır. Caminin şadırvan avlusunun yan kapıları ile aynı eksen üzerinde yer alan kısa kolun keşiştiği yerde birbirinden farklı geometrik motifli pencerelerle süslenmiş oldukça gösterişli bir dua kubbesiyle örtülüdür. Yüksek kasnaklı dua kubbesinin doğusundaki merdivenler cami avlusu ve arasta arasında bağlantıyı sağlamaktadır. Ayrıca kuzey ve güney köşelerinde daha küçük merdi-

venli bağlantılar vardır. Günümüzde park olarak düzenlenmiş batı yönünde eskiden bazı yapılarla yemiş kaparı denilen iki katlı, geniş avlulu bir hanın bulunduğu bilinmektedir.

Caminin mihrap yönünde Dârülhadis Medresesi'nin yanında III. Ahmed'in oğlu Şehzade Selim adına yapılmış olan açık türbe bulunmaktadır. Kare planlı yapı dört mermer sütun üzerinde baklavali başlıklara oturan sivri kemerli açıklıklı olup pandantiflerle geçişi sağlanan kubbeyle örtülüdür. Ortada yer alan şahideli kabir mermer lahitlidir. Kuzeydeki dış avlu duvarının doğu ucunda köşede akantus başlıklı bir sütun yer almaktadır. Bunun sağında bir çeşme izi mevcuttur. Caminin kible yönünde Dârülhadis Medresesi'nin doğusunda bulunan hazire duvarı üzerinde iki yanı çeşmeli bir hâcet penceresi mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, Defter, nr. 2148, s. 256 vd.; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 59-62, 86-87; Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949, s. 32-61; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 254-264; a.mlf., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 104; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1997, s. 261-266; Ruhi Esin, *Selimiye Camii*, İstanbul 1965; Arif Dağdeviren, *Edirne'de Sinan ve Selimiyesi*, İstanbul 1968; Yusuf Karabıyıklı, *Edirne Tarihi ve Selimiye Camii Evsafı*, İstanbul 1971; Kemal Söylemezoğlu, "Edirne Selimiye Camii (1569-1575)", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 14-18 Eylül 1981, Bildiriler*, İstanbul 1981, III, 199-209; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 187-191; Erol Çetin, "Günümüzde Yapılan Edirne Selimiye Camii Restorasyonu", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 28 Nisan - 2 Mayıs 1986, Bildiriler*, İstanbul 1986, II, 217-220; Aptullah Kur'an, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 348-349, 358; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları: Medreseler, Darülmüdrisler, Mektepler", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 261, 278, 283-284; *Mimar Sinan ve Selimiye Camii*, İstan-

bul 1988, tür.yer.; *Edirne Selimiye Camii Restorasyonu* (ed. Çelen Birkan), İstanbul 1990; Rahmi Hüseyin Ünal, "Selimiye Camii", *Edirne*, Ankara 1993, s. 87-102; Ender Bilal, *Mimar Sinan ve Selimiye Camii*, Edirne 1994; Nuran Gülen-dam, *Edirne Selimiye Camii Kalem İşleri ve Devri Üslubu* (doktora tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Neslihan Sönmez - Zeki Sönmez, "Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camisi", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri* (haz. Azize Aktaş-Yasa), Ankara 1996, s. 73-79; Doğan Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul 1997; *Edirne: Serhattaki Payitaht* (haz. Emin Nedret İşli - M. Sabri Koz), İstanbul 1998, tür.yer.; Kemal Altan, "Selimiye Camii ve Edirne", *Mimar*, sy. 10, İstanbul 1934, s. 314-318; a.mlf., "Selimiye ve Mimari Manzumeleri", *Arktekt*, sy. 10-11, İstanbul 1937, s. 294-297; Rauf Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", *BTTD*, sy. 23 (1969), s. 3-12; Semavi Eyice, "Edirne'de Selimiye", *Sanat Dünyamız*, sy. 17, İstanbul 1979, s. 11-17; Bülent Çetiner, "Mimar Sinan'ın Usta-lık Eseri Selimiye Camii", *İlgi*, sy. 55, İstanbul 1988, s. 2-8; Zübeyde Cihan Özsayınar, "Selimiye Camii Yazılan", a.e., sy. 55 (1988), s. 9-14; Hasan Kuruyazıcı, "Edirne Selimiye Camii'nin Kubbe Boyutları", *TT*, XX/120 (1993), s. 24-27; Günkut Akın, "The Muezzin Mahfil and Pool of the Selimiye Mosque in Edirne", *Muqarnas*, XII, Leiden 1995, s. 63-83; Aysun Eyüboğlu, "Edirne'nin Selimiye Cami'nde Kullanılan Taşlar ve Özellikleri", *Sanatsal Mozaik*, sy. 26, İstanbul 1997, s. 38-43.

SELÇUK MÜLAYİM
AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

SELİMİYE CAMİİ VE KÜLLİYESİ

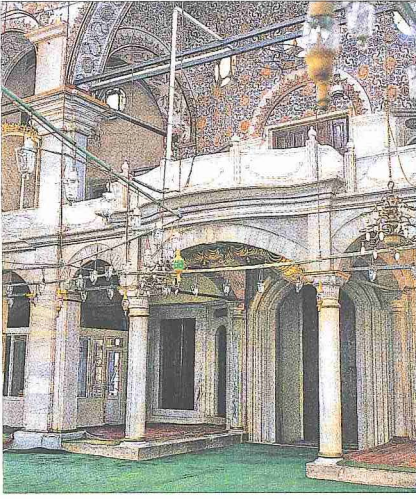
İstanbul'da
XIX. yüzyılın başlarında
inşa edilen külliye.

III. Selim tarafından Üsküdar'daki Kavak Sarayı arazisinde yaptırılan külliye, binalarının çeşitliliği ve kapsamı ile geleneksel sultan külliyesi anlayışının dışındadır. Tamamı III. Selim'in şahsî servetiyle inşa edilen Selimiye Camii, yanında mektep, Nakşibendî zâviyesiyle içinde mescid (Küçük Selimiye Camii; bk. SELİMİYE TEKKESİ), dârürrütibâa, hamam, doksan yedi dükkân, on mesken, meşruta, dört çeşme, kerestehane, mumhane, beş boyacı ile bir iplik ağartıcılar yeri, kırk sekiz-kırk dokuzar odalı yedi ayrı sandalcılar (ipekli dokuma) hanı, pınar esnafı hanı ve francala fırını yaptırılmıştır. Ayrıca Harem İskeleyi ticarî iskeleye dönüştürülerek kayıkçı ve hamal odaları inşa edilmiştir. Bu yapıardan cami, hamam, muvakkithâne, sıbyan mektebi ve bir çeşme günümüze ulaşmıştır. Selimiye Külliyesi'ne mimarlık ve şehircilik tarihi açısından önem kazandıran en önemli olgu, birbirini dik kesen sokaklarıyla kentsel ölçekte tasarlanmış bir yerleşim alanının düzenlenmiş olmasıdır. Selimiye yerleşim

Selimiye
Camii -
Üsküdar /
İstanbul

Selimiye Camii'nin hünkâr mahfili

alanı ile Nizâm-ı Cedî'di simgeleyen şehir kurulmuştur. Külliye cami yakınında sosyal merkez, Harem İskelesi çevresinde tekstil sanayii bölgesi ve konut bölgelerine ayrılmıştır. Selimiye bir kentsel tasarım projesi ve uygulaması niteliği taşır.

Caminin temeli 26 Nisan 1802 günü atılmış, 5 Nisan 1805'te ibadete açılmıştır; kitâbesinde "mücessem bir nur" diye tanımlanır. Yapının inşasına Hassa Başmimarı Mehmed Ârif Ağa zamanında başlanmış, Ahmed Nüreddin Ağa'nın başmimarlığı döneminde tamamlanmıştır. Bina emini bir görüşe göre Uzun Hasan Efendi, diğer bir görüşe göre ise Hüseyin Efendi'dir. Taşeron olarak Foti Kalfa inşaatı yürütmüştür. Cami muvakkithâne ve mektebi, hünkâr mahfili ve bir abdest odasıyla birlikte yaptırılmıştır. Ayrıca kâimmakam odası ile müezzinler ve kayyimler için tâlimhâne odaları vardır. İç avluda yer alan rikâb-ı hümayun taşı günümüze ulaşmamıştır. 1806 yılında avluda bulunduğu bilinen, saçaklı sütun şeklindeki "nev-îcâd" sebîl de zamanımıza kadar gelmemiştir. Cami dikdörtgen biçimli genişçe bir avlu-bahçenin içindedir. Selimiye Camii caddesindeki çift taraflı rampalarla çıkılan kapı avlunun esas girişidir. Selimiye Hamamı caddesi tarafındaki (kuzeydoğu) duvarı boyunca mektep, tuvaletler, su depoları, şadırvan, muvakkithâne vb. birimler sıralanır. Buradaki avlu kapısının üstünde kâgir bir su deposu vardır. Ayrıca caminin yan kanatlarının altında ve avlunun güneydoğu köşesinde su haznesi bulunur.

Osmanlı baroku diye adlandırılan üslûbun karakteristik binalarından biri olan camide bazı detaylarda empire üslûbunun kullanıldığı görülmektedir. Ana kubbe silmelerle belirlenen dört büyük kemere oturur. Köşelerindeki süslemeli ağırlık kuleleri binanın yüksekliğini vurgular. Ana mekânın iki yanında revaklı yan galeriler kütleli hareketlidir. Bunların altında abdest muslukları yer alır. Cepheler çeşitli pencereler, kuvvetli silmeler, sütunçeler, "S" ve "C" formulu kıvrımlarla tanımlanan mimari unsurlarla bezenmiştir. Deniz kabuğu motifleri, kartuşlar gibi süsleyici unsurlar da mimari bütünlük içerisinde yapıyla kaynaşır. Son cemaat yerinin köşk şeklinde bir hünkâr mahfiliyle bütünlüşmesi ve yapıya dıştan birleşen bir kanat şeklini alması Selimiye Camii'nde görülen bir yeniliktir. Hünkâr mahfilinin asimetric kütleyle simetriden kaçınan yaklaşımı ilgi çekicidir. Beden duvarları avlu duvarlarına paralel olmayan caminin revaklı avlusu da yoktur. Yüksek bir kaide üzerinde yer alan yapıya avludan yükselen üç yönlü geniş merdivenlerle ulaşılır.

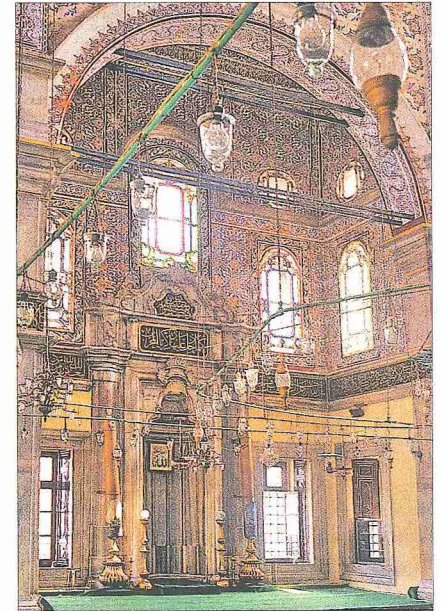
Caminin ibadet mekânı 15 m. x 15 m. ölçülerinde kare planlı, tek kubbeli merkezî bir mekândan ve buna kuzey tarafından eklenen mahfelden oluşmaktadır. Mihrap bölümü bir miktar öne doğru çıkmıştır. İki yanda dışa açılan sofalarla şekillenen yapıda alt kısımlar mermerden olup üst kısımlar köfeki taşı ile ele alınmıştır. Kubbe kasnağındakilerle beraber beş sıra pencere yapıda yuvarlak kemerli pencere düzenlerinden özellikle üç ve dördüncü sıradakiler arasında yer alan pilastırlar dikkat çekicidir. İçeride duvarların üst kısımları kalem işi nakışlarla süslenmiştir. Mihrabı ve minberi incelikli işlenmiş mermerdendir. Ana mekânı üç yandan saran kuşak yazıda Feth sûresinin yer alması ve cami görevlilerinin bir kısmının Feth sûresini okumakla görevlendirilmesi III. Selim'in fetihler dönemini yeniden başlatma konusundaki kararlılığını yansıtır. Günümüzde kubbeye bulunan celfi sülüs hatlar İsmail Hakkı Altunbezer'e ait olup bazı yazı ve kitâbeleri ise Çarşambalı Ârif Bey (ö. 1892) tarafından yazılmıştır. Hünkâr mahfilini taşıyan sütunların başlıklarındaki detay farklılıkları bu bölümün onarım gördüğünü ortaya koymaktadır. Caminin kuzeyinde iki köşede yer alan minareler yüksek kaideler üzerine oturmakta olup oval geçişli şerefelere sahiptir. Üstte boğumlu taş külâhla sonlanan minarelerin 3 Şubat 1823 tarihinde lodos fırtınasında yıkıldığı ve kısa süre içinde yenilendiği bi-

linmektedir. 1954-1959 yılları arasında yarım kalan bir onarımın ardından yıkılma tehlikesi gösteren kasır ve mahfiller 1967'de elden geçirilmiş, caminin tamamı 1999-2002 yıllarında tamir edilmiştir. Hünkâr mahfilinin batı kanadı İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. İstanbul'da ölen kara kuvvetleri mensubu subayların askerî cenaze törenleri Selimiye Kışlası Muhafız Bölüğü tarafından Selimiye Camii'nde yapılmaktadır. Caminin mihrap cephesinde mimari detaylarının titizliği dikkat çeken simetrik görünümü iki kuş evi vardır.

Cami avlusunun kuzeydoğu köşesinde, camiyle birlikte inşa edilen sıbyan mektebi daha sonra değişikliğe uğramıştır. Yapı bugün dikdörtgen planlı, saçaklı, kiremit kaplamalı kırma çatıyla örtülü bir binadır. İki katlı olan yapının alt katı taş, üst katı ahşap olarak inşa edilmiştir. Bina bir dönem karakol hizmeti görmüştür. Günümüzde alt katı halk kütüphanesi, üst katı meşrutadır.

Caminin avlu duvarına bitişik küçük birimin muvakkithâne olduğu kabul edilir. Kareye yakın dikdörtgen planlı yapı kuzun kaplamalı tonoz kubbeye örtüldü. Alt kısmı kesme taş olup pencere hizasından yukarısı mermer kaplamalıdır. Köşede yer alan yapı yuvarlak kemerli bir kapı açıklığına sahip olup iki cepheledir. Köşeye

Selimiye Camii'nin harim kısmından bir görünüş

gelen yerde yuvarlak, diğer iki yönde dikdörtgen açıklıklı iki penceresi vardır. İşlevini yitiren mekân, günümüzde askerî cenaze törenlerinde kullanılan malzemenin korunduğu depo vazifesi görmektedir.

Hamam camininin kuzeyinde olup Kavak Sarayı Hamamı'nın yerine ve bu hamamın temellerinden yararlanılarak inşa edilmiştir. Aynî divanında belirtildiği üzere 1217 (1802) yılında tamamlanan yapının bina emini Ali Bey'dir. Tek hamam şeklinde inşa edilen hamamın soğukluk kısmı betonarme olarak yeniden yapılmıştır. İlliklik kısmında odalar ve tuvaletler vardır. Büyük bir kubbenin örttüğü sıcaklık bölümü, etrafını çevreleyen küçük kubbeli dört halveti ve beşik tonoz örtülü üç eyvanı ile klasik hamam şemasına sahiptir. İlliklik kısmının halvetlerindeki iki kurnanın sarayın eski hamamından kaldığı düşünülebilir. Selimiye Kışlası'nın Birinci Ordu Komutanlığı'nın kullanımına verilmesinden sonra bir süre kışla hamamı olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise depo vazifesi görmektedir.

Külliyenin yakınında Çiçekçi semtinde III. Selim'in bir çeşmesi bulunmaktadır. Külliye yapılarıyla birlikte ele alındığı anlaşılan çeşme, kitâbesine göre 1217 (1802) tarihlidir. On mısralı kitâbenin metni Seyyid İhyâ Efendi'ye, hattı Yesârîzâde Mustafa İzzet'e aittir. Taş-tuğla almaşık örgülü bir hazneye sahip yapının pahlı olan bir köşesine yerleştirilen mermer çeşme üzerindeki tuğra bugün mevcut değildir. İki yanı pilastirlerle sınırlanan çeşme yuvarlak kemerli olup aynası oval formudur.

BİBLİYOGRAFYA :

III. Selim Vakfıyesi, VGMA, Defter, nr. 643; BA, CS, nr. 1164; BA, CA, nr. 51941; BA, D.BŞM. BNE, nr. 16122; TSMA, nr. D.2240; nr. E.9295/44; Câbî Ömer Efendi, *Târîh* (haz. Mehmet Ali Beyhan, doktora tezi, 1992), İÜ Ed. Fak. Genel Ktp., nr. TE 9, tür.yer.; Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1975, s. 90; Selçuk Batur, "Bir Geç Osmanlı Yapısı, Üsküdar'da Selimiye Camisi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 375-396; a.mlf., "Selimiye Camii", *DBİst.A*, VI, 512-515; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 259-264; II, 105-106; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), II, 418; İbrahim Dinceli, *Selimiye Camii İç ve Dış Mimari Süslemeleri* (yüksek lisans tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 323-332; II, 925-926, 973-974; III, 1160-1161, 1481-1483; M. Gözde Ramazanoğlu, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı* (doktora tezi, 2003), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Kevork Pamukçyan, "Üsküdar'daki Selimiye Camii'nin Mimarı Kimdir?", *TT*, XIII (1990), s. 85-87; Oktay Aslanapa, "Selimiye Camii", *TA*, XXVIII, 398-399.

M. GÖZDE RAMAZANOĞLU

SELİMİYE KIŞLASI

İstanbul'da XIX. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen kışla.

Kareye yakın dikdörtgen planlı (267 × 198 m.), iç avlulu, yüksek istinat duvarları üzerinde yükselen üç katlı çok büyük ve ihtişamlı bir yapı olup köşelerindeki kuleler âbidevi görünüşünü tamamlar. İlk defa Sultan III. Selim tarafından 1800-1803 yıllarında Üsküdar'daki Kavak Sarayı'nın arsasına yaptırılmıştır. 1803'te müstemilâtıyla birlikte tamamlanan kışla, bugünkü binanın üçte biri kadar bir alana sahip olmakla birlikte dönemi için büyük bir yapıdır ve İstanbul'daki büyük kışlalar döneminin başlangıcını teşkil eder. Nizâm-ı Cedîd hareketini başlatan III. Selim, kışlasını yeni düzenin askerî alandaki mekânsal karşılığı olarak inşa ettirmiştir.

Yapının iki katlı ve iç avlulu olduğu, plan şemasının avlu tarafında açık bir koridorla dış cepheler boyunca sıralanan odalardan meydana geldiği, yirmi dokuz odalı kısmî bodrumu bulunduğu tesbit edilmektedir. Bu dönemde köşelerinde kuleler yoktur. Binanın kuzey ve güney cephelerindeki kapıları özenle işlenmiştir. Tâlim meydanı deniz tarafındadır. İki kasrı hümayundan biri giriş kapısının üzerinde, diğeri tâlim meydanındadır. Bir de camisi vardır. Hastahane, mutfak, çamaşırhane gibi servis birimleri kışlanın doğusunda ve batısında olmak üzere ikişer tanedir.

Binanın dış duvarları düzgün kesme taş, ara duvarları moloz taş örgülü, döşemele-

ri ve çatısı ahşaptır. Yapının içinde kalem işi bezemelere yer verilmiştir. Kışlanın ön keşif defterinde Mimarbaşı Mehmed Ârif Ağa'nın imzası vardır. Mühendis olarak Abdurrahman Efendi görevli olup bina emini Baruthâne Nâzırı Ahmed Efendi'dir. III. Selim dönemi boyunca kışlanın özel bir adı olmayıp bu dönemde sırasıyla Mualllem Bostânî Neferâtının İkameti İçin İnşa Edilen Yeni Kışla, Mualllem Asker Kışlası, Kavak Sarayı Arsasındaki Neferât Kışlası gibi sıfatlarla tanımlanır. 1805'te Üsküdar Kışlası, 1807'de Mualllem Bostânî Neferâtının Kışlası diye anılır. 1830'dan sonra Selimiye Kışlak-ı Âlisi, Selimiye Kışla-i Hümayunu olarak adlandırılır.

İnşaat defterine göre benzersiz biçimde ve "yoktan var edilerek" (îcad ve ibda') yapıldığı ve kütlenin büyük olduğu ifade edilmiştir. Burada diğer kışlalardan farklı şekilde bir mehter bölümü, topçular ve süvari birliği bulunur. Askerler fenn-i hendese kurallarına göre eğitilir. Nizâm-ı Cedîd kapsamında kurulan Anadolu kışlalarından askerler getirilerek burada tâlim yaptırılmıştır. 1807'de Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla Nizâm-ı Cedîd hareketine son verildiğinde kışlanın han yapılması için فرمان çıkmış, süslemeli kapı saçakları yıkılmıştır. Temmuz 1808'de II. Mahmud tahata çıktıktan sonra onarılan bina Sekbân-ı Cedîd askerlerine tahsis edilmiştir. Kasım 1808 isyanında yeniçeriler tarafından "külliye ve bir daha bina olunmamak üzere" yıkılmış, 1809'da enkazı ve arazisi satışa çıkarılarak tarihten tamamen silinmeye çalışılmıştır.

Selimiye Kışlası - İstanbul

